

HISTORIJSKI ZBORNIK

U Historijskom zborniku 1978—79. objavljen je dopunjeni pregled hrvatske historiografije što ga je grupa historičara izradila za knjigu »The History of Yugoslavia 1965—1975«, priređen za XIV. međunarodni kongres historijskih nauka u San Franciscu 1975. U povodu XVI. međunarodnog kongresa u Stuttgartu 1985, iz materijalnih razloga nije bilo moguće izraditi takvu bibliografiju. Tek nakon kongresa osigurana su sredstva i grupa autora prišla je poslu da izradi 4. svezak bibliografije jugoslavenskih historijskih radova. Kako, međutim, još uvijek nije jasno kada će taj posao biti dovršen, redakcija je odlučila da ne čeka na potpunu bibliografiju hrvatske historiografije 1975—1985, nego da već u ovom broju objavi one tekstove koji su dovršeni, a to je bibliografija srednjega vijeka N. Budaka i 19. stoljeća do 1914. M. Gross.

Redakcija

Pregledni članak
UDK 930 (497.13) »04/15«

HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA O SREDNJEM VIJEKU (DO 1527)*

1. Izdanja izvorne građe

U prethodnom razdoblju nastavljeno je izdavanje diplomatskog materijala u seriji što ju je započeo T. Smičiklas. Dvije najnovije knjige uredili su M. Kostrenčić (sv. 16) i S. Gunjača (sv. 17).¹

* Ovaj pregled nema karakter potpune bibliografije, što vrijedi osobito za priloge objavljene u inozemstvu. U vrijeme kada informacije o znanstvenoj produkciji ovise isključivo o privatnim izvorima obavješćavanja, nužno se mora dogoditi da poneki prilog, možda i veće važnosti, promakne istraživaču ma kako se trudio da se to ne dogodi. U svakom slučaju, nijedan važniji prilog nije namjerno izostavljen.

¹ Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije 16 (1379—1385), Zagreb 1976, 653; 17 (1386—1394), Zagreb 1981, 765.

Nakon duljeg prekida, obnovljen je rad na izdavanju gradskih statuta. Statuti Splita i Šibenika objavljeni su i u prijevodu, dok su porečki i statut Bala objavljeni samo u izvornom obliku.² Izdanje je šibenskog statuta popraćeno i dopunskim studijama.

AHID	Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku
AHOECI	Acta historico-oeconomica Iugoslaviae
AM	Adriatica maritima
ARR	Arheološki radovi i rasprave
AVJ	Arhivski vjesnik
B	Balkanica
BCR	British Croatian Review, Bristol
CCP	Croatica christiana periodica
Dom.	Dometi
GPF Sarajevo	Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu
Građa i prilozi	Građa i prilozi za povijest Dalmacije
HAD	Hrvatsko arheološko društvo
Hv. zb.	Hvarski zbornik
HZ	Historijski zbornik
IZ BL	Istorijski zbornik, Banja Luka
Iz st. i n. Zg.	Iz starog i novog Zagreba
JIC	Jugoslovenski istorijski časopis
Kult. baština	Kulturna baština
MHJSM	Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium
Mog.	Mogućnosti
Onom. Iug.	Onomastica Iugoslaviae
Os. zb.	Osječki zbornik
Pelj. zb.	Pelješki zbornik
PIHFB	Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine
Podr. zb.	Podravski zbornik
Pož. zb.	Požeški zbornik
PPUD	Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji
PSJ	Problemi sjevernog Jadrana
PTR	Prehrambeno-tehnološka revija
PZ	Pomorski zbornik
Radovi IHP Zagreb	Radovi Instituta (Zavoda) za hrvatsku povijest
Radovi JAZU Zadar	Radovi Instituta JAZU u Zadru
Radovi FF Zadar	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
Senj. zb.	Senjski zbornik
SP	Starohrvatska prosvjeta
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
VHA	Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu
Zad. rev.	Zadarska revija
Zbornik HI JAZU	Zbornik Historijskog instituta (zavoda) JAZU, Zagreb
ZPF Zagreb	Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu
ZPF Rijeka	Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci

² M. Zjačić, Statut grada Senja iz 1388. godine, Rad JAZU 369, 1975, 39—116; G. Muciaccia, Gli statuti di Valle d'Istria, Atti 7, 1976—77, 7—112; M. Zjačić, Statut grada Poreča iz 1363. godine, MHSJM 13, 1979, 5—203; Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika, ur. S. Grubišić, prev. Z. Herkov, Šibenik 1982, 461; Statut grada Splita, ur. i prev. A. Cvitanić, Split 1985, 352.

Za proučavanje srednjovjekovlja od velike su važnosti notarske knjige, pa je njihovo rijetko objavljivanje nedostatno. U seriji zadarskog arhiva pojavila se knjiga notara Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze, dok s istarskog područja potječe knjiga buzetskog notara Martina Sotolića. Tiskani su i dijelovi splitskih notarskih knjiga Tome de Cingulo i Leonarda Montagne (1399–1457), kao i nastavak izdanja kotorskih notara.³

Od dokumenata što ilustriraju komunalni život objelodanjeni su i zapisnici buzetskog općinskog vijeća, kao i splitskog Velikog vijeća.⁴ Mnogo podataka o društvenim odnosima daju i matrikule bratovština.⁵ O položaju patricijata svjedoče inventari njihovih dobara i oporuke,⁶ dok su za položaj pučana zanimljivi dokumenti vezani uz ustanak Matija Ivanića.⁷

Više puta objavljeni su regesti ili popisi pojedinih fondova, kao i više tematski vezanih zbirka izvora.⁸ Neke su isprave tiskane zasebno, uz komentar.⁹

³ Spisi zadarskog bilježnika Manfreda de Surdis iz Piacenze (1349–1350), prep. i ur. J. Stipišić, Zadar 1977, VII + 214; A. Mayer, Druga knjiga kotorskih notara (1329, 1332–1337), Zagreb-Titograd 1981, 655; V. Rismundo, Iz knjiga splitskih srednjovjekovnih notara, Građa i prilozi 9, 1977, 203–225; M. Zjačić, Notarska knjiga buzetskog notara Martina Sotolića (1492–1517), MHJSM 13, 1979, 293–507.

⁴ M. Zjačić, Zaključci buzetskog općinskog vijeća (1502–1523), MHJSM 13, 1979, 205–292; J. Stipišić-M. Samšalović, Zapisnici Velikog vijeća grada Splita 1352–1354, 1357–1359, Zbornik HI JAZU 12, 1982, 63–266.

⁵ A. Šupuk, Matrikula bratovštine sv. Marije u Šibeniku iz god. 1437, AVJ 17–18, 1974–75, 27–66; isti, Matrikula bratovštine Blažene Marije u Šibenskom Varošu iz god. 1452, Čakavska rič, 1976, 5–34; I. Petricioli, Dvije matrikule bratovštine sv. Silvestra u Zadru, Radovi FF Zadar 15, 1976–77, 145–156.

⁶ J. Stipišić, Inventar dobara zadarskog patricija Grisogona de Civaletis iz 1384, Zbornik HI JAZU 8, 1977, 375–410; F. Smiljanić, Oporuka zadarske plemkinje Uršule de Fumatis iz 1452, Radovi FF Zadar 18, 1978–79, 221–226.

⁷ J. Stipišić, Nekoliko arhivskih vijesti o pučkom ustanku na Hvaru, ZR 3–4, 1976, 185–194; isti, Nekoliko novih arhivskih vijesti o pučkom ustanku na Hvaru, Radovi IHP Zagreb 10, 1977, 137–151; isti, Glavni izvori za poznavanje pučkog ustanka na Hvaru (prijevod), Radovi IHP Zagreb 10, 1977, 551–592.

⁸ J. Kolanović, Izvori za povijest pomorstva i trgovine srednjovjekovnih daimatinskih gradova s osobitim osvrtom na Šibenik, AM 3, 1979, 63–150; I. Erceg, Izvori o životu i uređenju u Vinodolu i Gorskom kotaru (doba feudalizma), VHA 24, 1981, 223–266; V. Foretić, Građa u Dubrovačkom arhivu za povijest sjevernog Hrvatskog primorja i Istre, VHA 25, 1982, 405–433; M. Bertoša, Nemirne granice knežije (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o sukobima i sporovima između mletačke pokrajine i Istarske knežije), VHA 26, 1983, 9–79; i. Pederin, Fond rapskih knezova i bilježnika, VHA 25, 1982, 9–43; V. Kraljić, Popis arhivske građe arhiva biskupije u Senju i Stolnog kaptola u Senju, VHA 21, 1977, 331–350 i 22, 1978, 165–201; S. Krasić, Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392–1600), AVJ 21–22, 1978–79, 323–330; J. Kolanović, Liturgijski kodeksi svetokrševanskog opata Deodata Venijera, Radovi JAZU Zadar 29–30, 1982–83, 57–84; D. Munić, Liber iurium episcopialium (Una fonte inedita concernente il passato di Parenzo), Atti 14, 1983–84, 253–244; Izvori za povijest otoka Cres i Lošinja, Otočki zbornik 5, 1984, 299.

⁹ Š. Jurić, Neobjavljena listina cetinskog kneza Ivana Nelipića (1418), AVJ 19–20, 1976–77, 233–236; D. Klen, Pazinska isprava od 22. novembra 1409, VHA

Najviše zahvaljujući D. Kleni, objavljeno je i nekoliko urbara. D. Milotti izdala je tekst kodeksa nastalog na temelju urbara rašporskih sela iz 15. st.¹⁰

Za ekonomsku su povijest, ali i inače, važni razni popisi poreza što potječu mahom iz kasnog srednjovjekovlja.¹¹

Specifičnu skupinu izvora čine glagoljske isprave i natpisi, u čijem se sakupljanju osobito angažirao B. Fučić.¹² Posebnu pažnju i dalje privlači Bašćanska ploča, nudeći razne mogućnosti čitanja.¹³

A. Petranović i A. Margetić objavile su jedan od najznačajnijih izvora za ranu istarsku povijest — Rižanski placit, popraćen talijanskim prijevodom, komentarima i faksimilom.¹⁴

U proteklom je razdoblju tiskano i nekoliko pripovjednih izvora, odreda velike važnosti. U prvom redu to je povijest salonitanske (splitske) crkve Tome Arhiđakona.¹⁵ I neke druge objavljene legende i kronike potječu iz splitsko-trogirskog kruga.¹⁶ Situaciju u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, pak, oslikavaju protuturski govori hrvatskih velikaša i humanista.¹⁷

21, 1977, 263–278; isti, Dva ugovora iz 1463. godine o preseljavanju seljaka s područja šibenske općine u Istru, Radovi FF Zadar 24, 1977, 61–70; M. Granić, Privilegij cara Sigismunda rapskoj obitelji Dominis iz godine 1437, Radovi FF Zadar 20, 1980–81, 53–62.

¹⁰ D. Klen, Riječki urbar (1340–1405), VHA 20, 1975–76, 151–163; isti, Urbar Petre Pilose iz 1425, Starine JAZU 58, 1980, 85–124; isti, Urbar Roča iz prve polovine XV. stoljeća, JZ 12, 1982–85, 253–269; D. Milotti, La «Bergamina delle Ville del Carso» (sec. XV–XVII), Atti 13, 1982–83, 215–235 i 14, 1983–84, 209–234.

¹¹ J. Adamček — I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, Zagreb 1976, str. VII–XXXIX, 685; I. Mažuran, Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine, Starine JAZU 58, 1980, 125–164; I. Kampuš, Porezni popisi i obračuni dike u Varaždinskoj županiji u 16. stoljeću, HZ 36, 1983, 41–111.

¹² B. Fučić, Glagoljski natpisi, Djela JAZU 57, Zagreb 1982, 420; D. Klen, Glagoljske isprave crkveničkog samostana pavlina, VHA 24, 1981, 269–286; J. Kolanović, Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske, Slovo 32–33, 1983, 131–187.

¹³ J. Bratulić, O čitanju Bašćanske ploče, Istri 16, 1978, 28–36; N. Klaić, Još jednom o Bašćanskoj ploči kao izvoru za vladanje kralja Zvonimira, VHA 24, 1981, 287–297; B. Fučić, Arhivski podatak o Bašćanskoj ploči, Ljetopis JAZU 78, 1978, 573–576.

¹⁴ A. Petranović — A. Margetić, Il Placito del Risano, Atti 14, 1977, 426.

¹⁵ Toma Arhiđakon, Kronika, prev. i ur. V. Rismondo, Split 1977, 426.

¹⁶ Legende i kronike, ur. V. Gligo i H. Morović, Split 1977, 401; M. Ivanišević, Život svetoga Ivana Trogirskoga, Čakavska rič 2, 1978, 141–165; M. Oreb, Ivan Karpin: Povijest Mongola koje nazivamo i Tatarima, Starine JAZU 56, 1975, 37–107.

¹⁷ Govori protiv Turaka, ur. i prev. V. Gligo, Split 1983, 635.

Veze Hrvatske s Francuskom ilustriraju dva starofrancuska spomenika iz Zadra.¹⁸

L. Margetić objavljuje, uz prijevod, ispravu o miru između Istrana i markgrofa W., koju datira u drugo desetljeće 13. st., a ne, kao do sada, u 11. st.¹⁹ Isti autor donosi i tekst u originalu i suvremenom hrvatskom jeziku Vinodolskog zakona.^{19a}

Posebnu vrstu izvora čine natpisi na kamenu. I dalje se osjeća potreba za izdavanjem cjelovitog korpusa srednjovjekovnih natpisa, ali se taj nedostatak bar djelomično ublažava objavljivanjem pojedinih ili pak skupina natpisa, uz ispravke u čitanju i tumačenju njihovih tekstova.²⁰

E. Pivčević je u engleskom prijevodu objavio Supetarski kartular, a na njemačkom originalu i engleskom prijevodu zanimljiv putopis o Istri i Dalmaciji iz druge polovice 15. stoljeća. Također je preveo i Vinodolski zakonik, te Poljički statut.^{20a}

2. Pomoćne povijesne znanosti

Pomoćnim se povijesnim znanostima posvećuje relativno malo pažnje, a obrađivane teme ne izlaze iz okvira klasičnih pomoćnih znanosti.

Ponovljeno je i dopunjeno izdanje udžbenika J. Stipišića.²¹ Z. Herkov dao je nove doprinose metrologiji, a A. Gulin sfragistici.²² Isti je autor izradio

¹⁸ V. Gerersdorfer, Jedan književni spomenik srednjovjekovne Francuske u Zadru, ZR 28, 1977, 2, 114—126; M. Nežirović, Starofrancuski virelaj iz zadarske stolne crkve, Forum 40, 1980, 7—8, 312—320.

¹⁹ L. Margetić, Isprava o zemaljskom zidu između istarskog stanovništva i markgrofa W., PSJ 5, 1985, 31—50.

^{19a} L. Margetić, Iz vinodolske prošlosti. Pravni izvori i rasprave, Rijeka 1980, 114—147.

²⁰ I. Ostojić, Još o čitanju natpisa na sarkofagu splitskog nadbiskupa Ivana, VAHD 72—73, 1979, 199—209; B. Juraga, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, Diadora 9, 1980, 445—492; Z. Rapanić, Bilješka uz četiri Branimirova natpisa, SP 11, 1981, 179—190; isti, Dva splitska ranosrednjovjekovna sarkofaga (Pokušaj nove interpretacije tzv. sarkofaga Ivana Ravenjanina i sarkofaga koji u natpisu spominje splitskog priora Petra), ARR 8—9, 1982, 233—258; D. Rendić-Miočević, Neke epigrafsko-onomastičke značajke epitafa kraljice Jelene, ARR 8—9, 1982, 219—231; M. Suić, Prilog tumačenju natpisa kraljice Jelene, SP 14, 1984, 15—40.

^{20a} Two Medieval Croatian Statutes. The Statute of Vinodol from 1288. The Statute of Poljica from 1440, Ed. by E. Pivčević, BCR 1978 (zajedno uvezani svesci 11—12/1977 i 14/1978, 41 + 44 str.); Konrad von Grunemburgs, Visit to Croatian Coastal Towns in 1486, BCR 17, 1980, 23—42; The Cartulary of the Benedictine Abbey of St. Peter of Gumay (Croatia) 1080—1187, BCR 1984, 112. Ovo je izdanje popraćeno komentarima nekoliko autora, među kojima ističemo tekst F. W. Cartera, Eleventh Century Poljica, An Analysis of its Historical Geography, 23—37.

²¹ J. Stipišić, Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi, Zagreb 1984, 274.

²² Z. Herkov, Prinos za poznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu, Zbornik HI JAZU 7, 1974, 61—151 i 3, 1977, 143—215; isti, Dodatak uz stare mje-

pregled hrvatske diplomatike.²³

O. Perić je pokazala u kolikoj mjeri može jezična analiza upotpuniti naše spoznaje o porijeklu, odnosno autentičnosti nekog dokumenta na primjeru Trpimirove darovnice, u kojoj je ustanovila dva sloja različitog vremenskog postanka.²⁴

U posljednje je vrijeme očit smanjen interes za probleme diplomatike i paleografije. Najčešće se diplomatske analize vrše u tekstovima posvećenima nekim širim temama, pa je svojevrsni izuzetak u tome svakako knjiga S. Antoljaka posvećena ugovoru Hrvata s Kolomanom, a u kojoj autor nastoji dokazati njegovu vjerodostojnost. Suprotnog je mišljenja o tome N. Klaić. S. Gunjača je pak tvrdio da je ugovor sačuvan samo u odlomcima, zahvaljujući Tomi Arhidakonu koji ga je uvrstio u jedno neuspjelo poglavlje svog djela.²⁵

N. Klaić ponovno se vratila na problem nastanka anonimnog djela *Historia salonitana maior*, ostajući pri mišljenju da ga je sastavio neki neuki kompilator na temelju Tomina djela.²⁶

L. Margetić posvetio je posebnu pažnju izučavanju kronike Andrije Dandola, a M. Švab je dao priloge ocjenjivanju dvaju izvora različitih po značenju i postanku. Odlomak *Kronologije* proglasio je, složivši se s nekim ranijim mišljenjima, falsifikatom nastalim u 18. st.²⁷

A. Gulin izvršio je diplomatsku analizu jedne svetokrševanske isprave.²⁸

Napokon, S. Gunjača je, u već spomenutom djelu, obradio niz problema iz starije hrvatske povijesti, pri čemu su često u žarištu njegova zanimanja bila pitanja iz diplomatike i tradicije izvora (Neretvani, Slavac, dolazak Arpa-

re Hrvatskog primorja i Istre: Stare mjere grada Trsta i stare mletačke mjere, JZ 12, 1982—85, 459—521; A. Gulin, Prilog poznavanju hrvatske sfragistike, Zbornik HI JAZU 8, 1977, 431—446; isti, Srednjovjekovni pečati Zagrebačkog kaptola, Starine JAZU 58, 1980, 25—58; isti, Srednjovjekovni Požeški kaptol i njegovi pečati, Zbornik HI JAZU 13, 1983, 51—105;

²³ A. Gulin, Pregled hrvatske diplomatike s bibliografijom, Starine JAZU 58, 1980, 193—218.

²⁴ O. Perić, Jezični slojevi Trpimirove isprave, ŽA 34, 1984, 1—2, 165—170.

²⁵ S. Antoljak, Pacta ili Concordia od 1102, Zagreb 1980, 252; N. Klaić, Tzv. Pacta conventa ili tobožnji ugovor između kralja Kolomana i Hrvata 1102. godine, ZR 6, 1983, 671—676; S. Gunjača, Problem sastavka »Qualiter et cum quo pacto...« poznatog pod nazivom »Pacta conventa« i njegovo rješenje, u: Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji 4, Zagreb 1978, 205—442.

²⁶ N. Klaić, Način na koji je nastalo djelo *Historia Salonitana Maior*, VAHD 72—73, 1979, 171—198.

²⁷ L. Margetić, Vjerodostojnost vijesti Andrije Dandola o Dalmaciji u XI stoljeću, Zbornik RVI 19, 1980, 119—161; isti, Vijesti Andrije Dandola o Dalmaciji u XII st. i njegovi izvori, HZ 35, 1982, 209—258; M. Švab, Prilog kritici regesta ugarskog kralja Ladislava montekasinskog opatu Oderiziju, HZ 31—32, 1978—79, 313—319; isti, Prilog kritici odlomka »Kronologije«, djela pripisivanog arhidakonu goričkom Ivanu, HZ 35, 1982, 119—160.

²⁸ A. Gulin, Iz povijesti Zadra. Diplomatski osvrt na jednu ispravu u korist samostana Sv. Krševana u Zadru, Istra 17, 1—2, 1979, 97—114.

dovića, Zvonimirova smrt).²⁹ Ovim se posljednjim problemom pozabavio i I. Goldstein, dokazujući da je legenda o Zvonimirovoj smrti nastala mnogo kasnije, tek u 15. st.³⁰

3. Sinteze i pregledi

Cjelovitiji pogled na hrvatski razvijeni srednji vijek dala je N. Klaić, nastavljajući gdje je stala svojom knjigom o povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku.³¹ Iako je obradila mnoga pitanja društvene povijesti, neka su područja ostala nedodirnuta. Autorica je ovim djelom dala svoje viđenje hrvatskog razvoja do kraja vladavine Anžuvina.

Iako nisu rezultat sustavnog istraživanja, teze o hrvatskoj povijesti, napose o srednjovjekovlju, O. Keršovanija zanimljiv su prilog svakoj budućoj sintezi, objavljen gotovo četrdeset godina nakon autorove smrti. U sažetim potezima Keršovani je ocrtao najvažnije elemente hrvatskoga srednjovjekovnog razvoja.³²

Nekoliko desetljeća nakon neuspjelog pokušaja N. Nodila da napiše prvu našu opću povijest srednjega vijeka, tiskana je prva od tri zamišljene knjige M. Brandta koje bi trebale obraditi srednjovjekovlje na čitavom evropskom prostoru, pa i šire.³³

N. Klaić je i autorica triju sinteza povijesti gradova. Sama je napisala povijesti Zagreba i Trogira, dok je povijest Zadra obradila zajedno s I. Petricioliem.³⁴ Svi su ovi pregledi srednjovjekovnih povijesti naših gradova dijelovi zamišljenih cjelovitih sinteza njihove prošlosti.

Uz neke je dopune ponovno objavljena i povijest Splita, autora Grge Novaka.^{34a} Od četiri knjige, koliko obuhvaća, tri su posvećene srednjem vijeku.

Također su, uz manje izmjene i nadopune, ponovno tiskane dvije sinteze kulturne povijesti J. Horvata i Z. Črnje.^{34b}

²⁹ S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji* 3, Zagreb 1975, 485 i 4, Zagreb 1978, 478.

³⁰ I. Goldstein, *Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira? Prinos proučavanju mehanizma nastajanja legendi u hrvatskom srednjovjekovnom društvu*, *Radovi IHP* Zagreb 17, 1984, 35–52.

³¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 712.

³² O. Keršovani, *Povijesne teme*, u: *Kulturne i povijesne teme*, Pula-Rijeka 1979, 245–446.

³³ M. Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka* 1, Zagreb 1980, 716.

³⁴ N. Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb 1982, 570; ista, *Trogir u srednjem vijeku. Javni život grada i njegovih ljudi*, *Povijest grada Trogira* II/1, Trogir 1985; 393; ista — I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, *Prošlost Zadra* II, Zadar 1979, 606.

^{34a} G. Novak, *Povijest Splita* 1–4, Split 1978, 2510.

^{34b} J. Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, Zagreb 1980, I, 509, II, 495; Z. Črnja, *Kulturna povijest Hrvatske* 1–3, Rijeka 1978, 779.

Z. Kaczmarczyk prikazao je razvoj dalmatinskih gradova do početka 15. stoljeća,^{34c} a L. Steindorff obradio je politički i društveni razvoj dalmatinskih gradova u 12. stoljeću.^{34d}

J. Ferluga dopunio je i ponovno tiskao svoju knjigu o bizantskoj upravi u Dalmaciji, ovoga puta na talijanskom jeziku.^{34e}

4. Rani srednji vijek

Nekoliko je autora pokušalo sintetizirati u svojim člancima problematiku ranog srednjeg vijeka, ili pak obraditi neke aspekte čitavog tog razdoblja. Tako je V. Koščak pružio niz novih prijedloga u vezi s političkim razvojem hrvatskih zemalja, dok je Ž. Rapanić u svojem radu, iako posvećenom u prvom redu fenomenu predromanike, prikazao sažeto i interdisciplinarno osnovne linije razvoja Hrvatske.³⁵

Dva su sklopa problema vrlo važna za shvaćanje početaka hrvatske povijesti. To su pitanje kontinuiteta struktura iz antike i pitanje doseljenja Slavena/Hrvata. U posljednje je vrijeme objavljeno nekoliko radova koji bacaju novo svjetlo na intenzitet prenošenja antičkih tekovina u hrvatsko srednjovjekovlje. Svi odreda upućuju, svaki sa svog gledišta, da je kontinuitet bio mnogo jače izražen nego što se do sada mislilo.³⁶

Nakon relativnog zatišja u diskusiji o doseljenju, kada je izgledalo da ta tema više neće privlačiti posebnu pozornost, pojavila se rasprava L. Margetića u kojoj autor tvrdi da su se Hrvati doselili na samom kraju 8. st.³⁷ Njegova je teza bila relativno dobro prihvaćena, a dalje ju je u svojim ra-

^{34c} Z. Kaczmarczyk, *Miasta dalmatynskie do poczatku XV Wieku*, Poznan 1976.

^{34d} L. Steindorff, *Die dalmatinischen Städte im 12. Jahrhundert. Studien zu ihrer politischen Stellung und gesellschaftlichen Entwicklung*, Köln-Wien 1984.

^{34e} J. Ferluga, *L'Amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venezia 1978².

³⁵ V. Koščak, Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925–928, HZ 33–34, 1980–81, 291–355; isti, O nekim pitanjima hrvatske povijesti u srednjem vijeku, HZ 37, 1984, 211–234; Ž. Rapanić, Istočna obala Jadrana u ranom srednjem vijeku, SP 15, 1985, 7–30; J. Lučić, Hrvatska na jadranskom i poduzdajskom prostoru u IX. i X. stoljeću, Starine JAZU 58, 1980, 9–23.

³⁶ L. Margetić, Rimsko i bizantsko municipalno uređenje i srednjovjekovne općine u našim primorskim krajevima, GPF Sarajevo 13, 1975, 103–111; M. Suić, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb 1976, 328; M. Viličić, Povijesna topografija Senja 1: Urbanistički odnos rimske Senie i srednjovjekovnog grada Senja, Rad JAZU 381, 1978, 17–33; E. Marin, Kasnoantički kontinuitet u srednjovjekovnom Splitu, Mog. 1980, 4, 443–459; Ž. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku, VAHD 74, 1980, 189–217; Z. Marković, Prilog poznavanju kontinuiteta naseljenja terena oko Delova, Podr. zb. 1984, 295–319.

³⁷ L. Margetić, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik HI JAZU 8, 1977, 5–88; isti, Još o dolasku Hrvata, HZ 38, 1985, 227–240.

dovima razradila N. Klaić, pokušavši dokazati da su se Hrvati doselili u navedeno vrijeme preko Karantanije.³⁸

Na VIII. međunarodnom slavističkom kongresu u Zagrebu i Ljubljani 1978. održao je austrijski slavist O. Kronsteiner referat u kojem je iznio tezu o Hrvatima kao ratničkom sloju na granicama avarskog kaganata.^{38a}

O. Kronsteiner pokušao je dokazati grčko porijeklo hrvatskog imena, a i to da su se Hrvati u novu domovinu doselili iz hrvatske župe u Karantaniji.^{38b}

Donekle su srodni ovoj problematici radovi vezani uz pad Salone. Nikola Jakšić tvrdi npr. da je granica između Avara i Romana prije pada Salone ležala na Cetini, a ne na Dunavu.³⁹

Političkoj povijesti ranosrednjovjekovne Hrvatske pažnju je posvetilo nekoliko autora. Obrađivani su manji problemi, pri čemu se, uglavnom drugačijim čitanjem poznatih izvora, nastojalo dati njihovo novo tumačenje.⁴⁰

U četiri se rada obrađuju pojedine dvorske funkcije, odnosno analiziraju se titule vladara i dostojanstvenika. Tome je dio svoje knjige posvetio i I. Beuc.⁴¹ Ž. Rapanić raspravlja o ulozi vladara na temelju epitafa kraljice Jelene.⁴²

³⁸ N. Klaić, O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja Hrvata, ZC 38, 1984, 4, 253–270; ista, Najnoviji radovi o 29, 30. i 31. poglavlju u djelu *De administrando imperio* cara Konstantina Porfirogeneta, SP 15, 1985, 31–60.

^{38a} O. Kronsteiner, *Gab es unter den Alpenslawen eine kroatische ethnische Gruppe?*, Wiener slawistisches Jahrbuch 24, 1978, 137–157.

^{38b} H. Kunstmann, *Über den Namen der Kroaten, Die Welt der Slawen* 27, 1, 1982, VI, 1, 131–136; isti, *Wer waren die Weißkroaten des byzantinischen Kaisers Konstantinos Porphyrogenetos?*, Die Welt der Slawen 29, 1984, 1, 110–122.

³⁹ N. Jakšić, *Constantine Porphyrogenitus as the Source for the Destruction of Salona*, VAHD 77, 1984, 315–326; I. Marović, *Reflexions about the Year of the Destruction of Salona*, VAHD 77, 1984, 293–314.

⁴⁰ S. Antoljak, *Prvi bojni pohod Hrvata (Slavena) na Sipont (642)*, AM 4, 1985, 5–14; I. Goldstein, *O Tomislavu i njegovu dobu*, Radovi IHP Zagreb 18, 1985, 23–54; S. Gunjača, *Uz vojnu kralja Kolomana na Donju Dalmaciju*, Diadora 9, 1980, 537–548; L. Margetić, *O napadačima iz prvog čuda legende o sv. Krištoforu*, JZ 10, 1976–78, 103–116; isti, *Odnos Petra Krešimira i pape prema Korčulanskom kodeksu*, VAHD 74, 1980, 219–238; isti, *Događaji u Hrvatskoj i Dalmaciji 1092–1094. u svjetlu neiskorištenih vijesti o Rabu*, JZ 12, 1982–85, 225–252; B. Zelić-Bučan, *Papa Ivan VIII. i hrvatski vladar Branimir*, Marulić 12, 1979, 6, 495–499.

⁴¹ I. Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1985, 403; isti, *Rex i regnum na nadgrobnom natpisu kraljice Jelene*, Starine JAZU 58, 1980, 1–8; M. Blagojević, *Tepčije u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Hrvatskoj*, IG 1–2, 1976, 7–46; J. Stipišić, *Hrvatski dvorski dignitar »Risarius«*, Zbornik HI JAZU 12, 1982, 1–7; I. Goldstein, *O latinskim i hrvatskim naslovima hrvatskih vladara do početka 12. stoljeća*, HZ 36, 1983, 141–163.

⁴² Ž. Rapanić, *Mater (pater) pupillorum tutorque viduarum*, u: *Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji*, Izdanje HAD 3, 1976, 83–90.

Pitanje jesu li u aktima splitskih sabora spomenuti predstavnici Srba ili gradova (Serborum-urborum) i odakle su ti Srbi, ostaje i dalje zanimljivo nekim historičarima.⁴³

Iako se o ranosrednjovjekovnoj kulturi pisalo relativno malo (uzmimo li u obzir samo historijske i interdisciplinarnе radove), ipak su iz tog područja objavljena tri sintetska priloga. J. Belošević na temelju sistematskog istraživanja jedne nekropole kraj Nina opisuje materijalnu kulturu Hrvata u vrijeme njihova izlaska na povijesnu scenu. E. Hercigonja vraća se vremenu pojave glagoljske pismenosti, obrazlažući njezine društvene i gospodarske temelje, dok A. Mohorović smješta Hrvatsku 10. stoljeća u onovremeni evropski kulturni kontekst.⁴⁴

J. Lučić i M. M. Freidenberg posvetili su pažnju komunalnom uređenju dalmatinskih gradova na izmaku ranog srednjovjekovlja, što su ujedno jedini prilozi koji se bave ranosrednjovjekovnim gradom općenito.⁴⁵ Od pojedinih je gradova više pažnje posvećeno Zadru kao metropoli Dalmacije. M. Suić nastoji na temelju oskudnih Porfirogenetovih vijesti izvesti zaključke o veličini grada, dok S. Antoljak piše o Zadru u vrijeme narodnih vladara.⁴⁶ 800. obljetnica povaljske listine bila je povod objavljivanju zbornika u kojemu su tri autora obradila razne vidove bračke povijesti.⁴⁷ O razvoju vlastelinstva na Braču, Hvaru i Visu, što je rijetka tema u našoj historiografiji, pisao je I. Kasandrić.⁴⁸

Iznimka je u sasvim zanemarenom istraživanju seoskih naselja u nas prilog T. Burića o selu Putalju, zasnovan na arheološkim i povijesnim istraživanjima.⁴⁹

Među sasvim zanemarene teme spadaju i društveni odnosi u ranom srednjem vijeku. Jedini je prilog dao N. Budak člankom o servima.⁵⁰

⁴³ R. Novaković, Još jednom: Serborum ili Urborum, IC 23, 1976, 281–287; I. Goldstein, Ponovo o Srbima u Hrvatskoj u 9. stoljeću, HZ 37, 1984, 235–246.

⁴⁴ J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata 7–9. stoljeća, Zagreb 1980, 209; E. Hercigonja, Nad iskonom hrvatske knjige, Zagreb 1983, 449; A. Mohorović, Kultura Hrvatske X stoljeća u okviru istovremenog kulturnog medija Evrope, PPUD 21 (Fiskovićev zbornik 1), 1980, 119–130.

⁴⁵ J. Lučić, Komunalno uređenje dalmatinskih gradova u XI. stoljeću, Zbornik HI JAZU 10, 1980, 209–235; M. M. Freidenberg, Gorodskaja obščina X–XI vv. u Dalmaciji i ee antični analog, Etudes Balkaniques 1977, 2, 114–125.

⁴⁶ M. Suić, Zadar u »De administrando Imperio« Konstantina Porfirogeneta, Radovi JAZU Zadar 27–28, 1980–81, 5–30; S. Antoljak, Zadar u vrijeme narodnih vladara, Radovi FF Zadar 14–15, 1975–76, 17–36.

⁴⁷ Osim rada citiranog u bilj. 18 to su još: N. Klaić, Povijest Brača u sklopu Neretvanske kneževine ranog srednjeg vijeka, 5–20 i D. Domančić, Graditeljstvo ranog srednjeg vijeka na Braču, 31–36.

⁴⁸ I. Kasandrić, Razvitak vlastelinstva na Braču, Hvaru i Visu u ranom srednjem vijeku, Mog. 1980, 9, 932–937.

⁴⁹ T. Burić, Villa sancti Georgii de Putalio, SP 14, 1984, 305–324.

⁵⁰ N. Budak, Servi ranoga srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Dalmaciji, SP 15, 1985, 255–268.

U nedostatku izvorne građe od velike su važnosti topografska, toponomastička i onomastička istraživanja. Velik broj radova s tog područja govori da mu znanstvenici različitih usmjerenja pridaju znatnu pažnju. Rezultati njihovih istraživanja ilustriraju kontinuitet života, širenje kršćanstva, etničke odnose, stvaranje i veličinu posjeda, održavanje komunikacija.⁵¹

N. Jakšić daje novo tumačenje pojave velike količine romanata u Hrvatskoj, povezujući je izravno s genezom romanike u našim krajevima.⁵²

R. Katičić raspravlja o izričaju »Bog Hrvata« u djelu *De administrando imperio*, upozoravajući ujedno na kvalitetu tradicije tog najpoznatijeg Porfirogenetova spisa.⁵³

Isti se autor bavi i nedovoljno poznatom crkvenom povijesti 8. stoljeća.⁵⁴

I. Beuc dağ je prilog formiranju država u Južnih Slavena uopće, dok se R. Katičić posvetio istoj pojavi u Hrvata.⁵⁵

⁵¹ L. Dobronić, Po starom Moravcu. Pokušaj povijesne topografije, Zagreb 1979, 173; J. Ivetać, Istarski toponimi, Pula 1982, 220; V. Jakić-Cestarić, Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji. Radovi JAZU Zadar 29–30, 1982–83, 21–55; N. Jakšić, Iz srednjovjekovne toponimije Knina, Radovi FF Zadar 20, 1980–81, 43–52; isti, Topografija pravca via Magna cesta vocata tendens per Lucam, SP 14, 1984, 325–346; isti, Privilegium regium episcopo nonensi in villa Islam, Zad. rev. 4–5, 1985, 335–352; D. Klen, Prvi spomen imena Pazin (983. god.), Paz. mem. 9, 1979, 333–336; J. Lisac, Oko problema prvog spomena naziva Delnica, Istra 3–4, 1982, 147–150; J. Lučić, O najstarijem hrvatskom nazivu Zagreba, AHID 17, 1979, 9–15; M. Marasović-Alujević, Hagionimi srednjovjekovnog Splita, SP 15 1985, 269–304; V. Omašić, Topografija kaštelanskog polja, Split 1978, 209; M. Pera, Toponimija Mosora i Kozjaka, VAHD 75, 1981, 241–284; V. Putanec, Ostaci starohrvatskog paganizma u splitskoj toponomastici 12. i 13. stoljeća: Besoldolac = Vrzov dolac, Filologija 8, 1978, 265–272; P. Šimunović, Toponimija Istarskog razvoda, Onom. Jug. 6, 1976, 3–34.

V. Jakić-Cestarić, Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća, Onom. Jug. 6, 1976, 195–215; ista, Jezični odnosi srednjovjekovnog Zadra u svjetlu osobnih imena, disertacija, Zadar 1977; ista, Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću — odraz i rezultat prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika, Radovi JAZU Zadar, 24, 1977, 143–225; ista, O imenu oca splitskog nadbiskupa Ivana u natpisu na sarkofagu, Onom. Jug. 7, 1978, 133–138; M. Šimundić, Nepoznata osobna imena u spisima šibenskog notara Slavogosta, Onom. Jug. 8, 1979, 101–113; isti, Nepoznata hrvatska osobna imena do polovice 11. stoljeća, Onom. Jug. 10, 1982, 229–237.

⁵² N. Jakšić, Solidus romanatus na istočnoj jadranskoj obali, SP 12, 1982, 173–184.

⁵³ R. Katičić, »Bog Hrvata« u Konstantina Porfirogeneta, Zbornik u čast Petru Skoku, Djela JAZU 59, 1985, 237–247.

⁵⁴ R. Katičić, Imena dalmatinskih biskupija i njihovih biskupa u aktima ekumenskog koncila u Nikeji 787, Filologija 11, 1982–83, 75–92.

⁵⁵ I. Beuc, Još o problemu formiranja država u Južnih Slavena, Radovi, IHP Zagreb 8, 1976, 65–165; R. Katičić, Die Anfänge des kroatischen Staates, u: Die Bayern und ihre Nachbarn, I, Wien 1978.

O darivanju i zavjetovanju kao dijelovima historije mentaliteta, te o odnosu darovalac-projektant-izvodilac piše Ž. Rapanić, uspoređujući naše primjere s onima u Evropi.⁵⁶

M. Suić vraća se često obrađivanom pitanju značenja termina *in nostro Dalmatico mari* u darovnici Petra Krešimira za otok Maun. Autor zaključuje da pod njim valja razumjeti samo onaj dio mora što je izravno pripadao kraljevini.⁵⁷

5. Razvijeni i kasni srednji vijek

U novijoj hrvatskoj historiografiji vidljiv je pomak k istraživanju društvenih struktura u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Najočitije pak dolazi ta tendencija do izražaja pri istraživanju komunalnih društava duž obale. Društveni razvoj Hrvatske, a napose priobalnih gradova, tema je nekoliko sintetskih radova T. Raukara. Autor se okreće mnogim do sada neobrađivanim vidovima socijalne historije. Dok u članku o društvenom razvoju u Hrvatskoj u 15. st. naznačava sveukupne linije razvoja hrvatskih zemalja, dotle u dva rada o komunalnim društvima otvara nove poglede na posljednja stoljeća srednjega vijeka u dalmatinskim gradovima, stapajući dosadašnje historiografske spoznaje s rezultatima vlastitih istraživanja.⁵⁸

Balkanskim se gradom općenito, a dalmatinskim komunama napose bavi i M. M. Freidenberg.^{59a} Razni vidovi gradskog života i inače su privlačna tema za čitav niz sovjetskih historičara, pogotovo skupine oko Freidenberga na kalinjinskom sveučilištu.^{59b}

⁵⁶ Ž. Rapanić, *Donare et dicare* (O darivanju i zavjetovanju u ranom srednjem vijeku) SP 14, 1984, 159—182.

⁵⁷ M. Suić, *Dalmaticum mare*, Radovi JAZU Zadar 29—30, 1984, 5—20.

⁵⁸ T. Raukar, *Društveni razvoj u Hrvatskoj u XV stoljeću*, HZ 38, 1985, 75—94; isti, *Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću*, HZ 33—34, 1980—81, 139—209; isti, *Komunalna društva u Dalmaciji u XV st. i prvoj polovini XVI stoljeća*, HZ 35, 1982, 43—118; isti, *Društvena struktura dalmatinske komune u srednjem vijeku*, JIČ 1—4, 1978, 102—110.

^{59a} M. M. Freidenberg, *O gradskoj kulturi srednevekovoj Dalmaciji*, *Voprosi istorii* 4, 1978, 189—197; *Rab i srednevekovom gorode* (Dalmacija XIII—XV vv), *Etudes balkaniques* 3, 1979, 89—103; *Gorodskaja obščina v srednevekovoj Dalmaciji*, *Fiskovičev zbornik* 2, 1980, 68—85; *Balkanski gradovi XV—XVI vv*, *Srednevekovoi gorod* 6, Saratov 1981, 74—79; isti, zajedno s I. G. Borobjevom, *O socialnjih peremnah v Dalmaciji v XV v*, u: *Stranji Sredozemnomorja v epohu feodalizma*, Gorki 1982.

^{59b} A. V. Černjišov, *Splitskaja legenda o Domnii i Anastasii i političeskaja realnost dalmatinskogo srednevekovia*, *Obščestvennoe soznanie na Balkanah v srednie veka*, Kalinin 1982, 131—155; I. G. Borobjeva, *Pavel Andreis i ego »istoria goroda Trogira«*, isto, 113—131; O. A. Akimova, *Političeskaja napravlenost rasskaza Fomi Splitskogo o tatarskom našestvii na korolevstvo Vengriju*, *Voprosi istorii Slavjan, Voronjež* 1985, 74—87.

U članku F. Gestrina o privredi i društvu zapadnojugoslavenskih zemalja od 15. do sredine 17. st. također je prikazan razvoj u Hrvatskoj.⁵⁹

Promjene u hrvatskim zemljama izazvane turskim prodorima obradio je T. Raukar u članku kojim ujedno uvodi pojam *hrvatsko društvo*, pod čime valja razumjeti ne neko jedinstveno društvo na čitavom hrvatskom području, nego sveukupnost društvenih struktura u hrvatskim zemljama.⁶⁰

Društveni sukobi izazvani suprotnostima između pučana i patricijata izazvali su veliku pažnju historičara.⁶¹ Intenzivna se diskusija razvila oko ustanka Matija Ivanića, izazvana tvrdnjom N. Klaić da je Ivanić podigao bunu stoga što je htio stupiti u mletačku službu kao kondotijer.⁶² Drugi se istraživači s time nisu složili, tumačeći uzroke ustanka suprotnostima između vlastele i pučana.⁶³

Na temelju zapisnika splitskog Velikog vijeća T. Raukar je prikazao sistem uprave u gradu i raslojavanje među patricijatom, dok je A. Kopar pisao o pučkim predstavnicima na Korčuli.⁶⁴

O razlikama u položaju pojedinih kategorija gradskog stanovništva piše T. Raukar u članku o građanima, stanovnicima i strancima.⁶⁵

N. Budak u nekoliko priloga obrađuje najniže slojeve komunalnog društva — serve i famule — otvarajući i novu temu: njihove obiteljske strukture.⁶⁶

⁵⁹ F. Gestrin, *Gospodarstvo in družba zahodnojugoslovanskih dežel od 15. do srede 17. stoletja*, ZČ 29, 1975, 1—2, 45—76.

⁶⁰ T. Raukar, *Turci i hrvatsko kasnosrednjovjekovno društvo*, HZ 37, 1984, 247—254.

⁶¹ Radovi IHP Zagreb 10, 1977, u cijelosti su posvećeni ustanku Matija Ivanića i uopće suprotnostima plemića i pučana u to vrijeme u Dalmaciji i Istri. Osim toga: L. Margetić, *Najstarije vijesti o borbi krčkih i creskih pučana za očuvanje svojih prava*, JIČ 1—4, 1978, 54—68; M. Kurelac, *Društvene diferencijacije i pokreti pučana srednje Dalmacije od XIV do XVI stoljeća*, Zbornik HI JAZU 10, 1980, 237—245.

⁶² N. Klaić, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd 1976, 311; ista, *Matija Ivanić — vojvoda Janko i stoljetna borba hvarskih pučana i plemića za politička prava*, AVJ 19—20, 1976—77, 302—342 i 26, 1983, 99—131.

⁶³ I. Kasandrić, *Nov dokumenat o pučkom ustanku na Hvaru*, Mog 24, 1977, 10, 1181—1190; N. Duboković-Nadalini, *Neke misli o Matiju Ivaniću kao vođi pučana, političaru i diplomatu*, Hv. zb. 3, 1975, 159—172; G. Novak, *Matij Lukanić i Toma Bevilacqua, prvi vođe pučkog prevrata na Hvaru*, Starine JAZU 57, 1978, 5—49. Vidi bilj. 61.

⁶⁴ T. Raukar, *»Consilium generale« i sustav vladanja u Splitu u XIV stoljeću*, HZ 37, 1984, 87—103; A. Kapor, *Pučko predstavništvo grada i otoka Korčule*, Forum 22, 1983, 1—3, 434—470.

⁶⁵ T. Raukar, *Cives, habitatores, forenses u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima*, HZ 29—30, 1976—77, 139—149.

⁶⁶ N. Budak, *Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu*, Radovi IHP 17, 1984, 5—33; isti, *Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu*, SP 14, 1984, 347—360; isti, *Oslobađanje serva i ancila i napuštanje upotrebe njihove radne snage na istočnom Jadranu*, HZ 38, 1985, 115—130.

Bratovštine su važan pokazatelj društvenog razvoja, ali se o njima pisalo malo. N. Duboković-Nadalini objavio je članak o hvarskim bratovštinama.⁶⁷

M. Pera obradio je društvenu podlogu Vinodolskog zakonika i Poljičkog statuta.⁶⁸

O društvima slavonskih gradova pisalo se mnogo manje nego o dalmatinskim komunama. Bolje su obrađeni jedino Zagreb i Varaždin. N. Klaić je, osim navedene knjige,⁶⁹ dala još dva priloga zagrebačkoj povijesti: o strukturi gradske jezgre i o firentinskoj koloniji na Gradecu.⁷⁰ Demografski razvoj i struktura gradskog stanovništva tema su knjige S. Krivošića.⁷¹

I. Kampuš dao je prilog tumačenju razvoja Gradeca, prikazavši način na koji su zakup od dobiti komore, kao i rad kovnice novca na Gradecu, utjecali na stvaranje profita bogatijih slojeva.^{71a}

O reorganizaciji uprave, te urbanom i demografskom razvoju Varaždina potkraj srednjega vijeka pisali su Z. Herkov, M. Ilijanić i S. Kapustić.⁷²

Lokalnoj je historiji posvećeno uopće dosta pažnje, pogotovo pri obradi pojedinih gradova, ali s dosta različitim metodološkim pristupom. Zadar je svakako najtemeljitije obrađeni grad. Uz već spomenutu knjigu N. Klaić i I. Petricioli,⁷³ T. Raukar je prikazao zadarsko 15. stoljeće.⁷⁴ Isti je autor sastavio i pregled historiografije i izvora na ovu temu.⁷⁵

I. Petricioli dao je sliku Zadra na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće.^{75a}

Donekle je slična situacija i s Trogirom. Njegovu je višetomnu historiju svojom knjigom započela N. Klaić,⁷⁶ a raznim je vidovima njegova razvoja, napose kulturnom, posvećen i jedan broj časopisa *Mogućnosti*.⁷⁷ U daljnjem

⁶⁷ N. Duboković-Nadalini, Značenje bratovština za razvoj društvene svijesti na Hvaru u XIV, XV i XVI stoljeću, *Radovi IHP* 10, 1977, 65–77.

⁶⁸ M. Pera, Društvene snage koje su utjecale na oblikovanje Vinodolskog zakona i Poljičkog statuta, *ZPF Rijeka* 3, 1982, 75–84.

⁶⁹ Vidi bilj. 34.

⁷⁰ N. Klaić, O firentinskoj »koloniji« na zagrebačkom Gradecu potkraj XIV stoljeća, B 13–14, 1982–83, 57–72; ista, O strukturi gradske jezgre zagrebačkog Gradeca u drugoj polovici XIV stoljeća, *Iz st. i n. Zg.* 6, 1984, 33–76.

⁷¹ S. Krivošić, Zagreb i njegovo stanovništvo od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, Zagreb 1981, 226.

^{71a} I. Kampuš, Zagrebački Gradec u 13. i 14. stoljeću. Prilog društvenom i privrednom razvoju. Obol 1972–1982, 34, 8–14.

⁷² Z. Herkov, Organizacija uprave grada Varaždina i njezin djelokrug od 15. do 18. stoljeća, *Varaždinski zbornik*, Varaždin 1983, 219–232; M. Ilijanić — S. Kapustić, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, *Varaždinski zbornik*, Varaždin 1983, 169–190.

⁷³ Vidi bilj. 34.

⁷⁴ T. Raukar, Zadar u XV stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, 325.

⁷⁵ T. Raukar, O izvorima i historiografiji za povijest Zadra u XV stoljeću, *HZ* 31–32, 1978–79, 281–306.

^{75a} I. Petricioli, Zadar na prijelomu XV i XVI stoljeća, u: *Zbornik radova o Federiku Grisgonu, zadarskom učenjaku (1472–1538)*, Zadar 1974, 9–26.

⁷⁶ Vidi bilj. 34.

⁷⁷ *Mog.* 27, 1980, 10–11, 941–1222.

radu na trogirskoj povijesti nezaobilazna je u prijevodu objavljena trogirska povijest Ivana Lucića (Lucius), historičara 17. stoljeća.⁷⁸

Splitsku je povijest opširno obradio G. Novak u četiri knjige od kojih su tri posvećene srednjem vijeku.⁷⁹

O Hvaru nije napisana cjelovita povijest, ali je u nekoliko priloga pruženo dosta zanimljivih podataka o prošlosti otoka.⁸⁰

900. obljetnica prvog spomena Šibenika bila je povodom da se objavi zbornik o tom gradu. U tom su zborniku srednjovjekovno razdoblje šibenske povijesti obradila četiri autora.⁸¹

M. Aničić analizirao je kraljevski privilegij za Bihać (1262), do sada neupotrebljavan u našoj historiografiji.⁸²

Nastanak i razvoj Knina, najvažnijeg grada u Hrvatskoj južno od Velebita, prati F. Smiljanić.⁸³

Nedostatak neke cjelovite gradske povijesti slavonskih gradova, osim već spomenute, donekle nadomještaju razmatranja N. Klaić o Vukovaru i povijesno-urbanistička studija V. Bedenka o Križevcima.⁸⁴ O nizu ostalih gradskih naselja postoji niz priloga što zahvaćaju veće ili manje cjeline njihovih povijesti.⁸⁵

Kada se radi o historiji regija, lokalna je historija oskudnija. Samo je kraj između Splita i Trogira sustavnije obrađen.⁸⁶

⁷⁸ I. Lucić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru* 1–2, Split 1979, 1220.

⁷⁹ Vidi bilj. 34a.

⁸⁰ V. Gortan, *Hvar u djelu Vinka Pribojevića*, Hv. zb. 4, 1976, 183–188; S. P. Novak, *Hodočasnik Santo Brasca na Hvaru 1480. godine*, Hv. zb. 6, 1978, 45–54; N. Duboković-Nadalini, *Hvar u XIII stoljeću*, Mog. 1985, 8–9, 871–877.

⁸¹ Šibenik. *Spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik 1976*, 606. Z. Gunjača, *O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice*, 27–58; F. Dujmović, *Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine*, 75–120; S. Grubišić, *Šibenik i Venecija 1409–1412*, 121–132; G. Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine*, 133–288.

⁸² M. Aničić, *Bihać — slobodna kraljevska varoš*, IZ BL 4, 1983, 4, 125–134.

⁸³ F. Smiljanić, *Nastanak i razvoj srednjovjekovnog Knina*, Radovi FF Zadar 24, 1984–85, 119–132.

⁸⁴ N. Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, Vukovar 1983, 164; V. Bedenko, *Križevci — razvoj grada*, Zagreb s. a., 64.

⁸⁵ I. Mažuran, *Osijek u srednjem vijeku*, Zbornik radova skupa »Osijek kao polarizacijsko žarište«, Osijek 1981, 93–106; K. Firlinger, *Popis poreznih obveznika Osijeka i njegove okolice iz god. 1469*, Os. zb. 14–15, 1973–75, 145–151; J. Adamček, *Požega i požeška županija u srednjem vijeku*, Požega 1227–1977 (zbornik), Slav. Požega 1977, 111–120; I. Degmedžić, *Požega i okolica — studije o razvoju naselja*, Požega 1227–1977, 99–110; I. Brozović, *Grada za povijest Koprivnice*, Koprivnica 1978, 220; J. Buturac, *Vrbovec i okolica 1134–1983*, Vrbovec 1984, 235; isti, *Lovrečina Grad i varoš 1223–1983*, ZNŽO 49, 1983, 119–139; I. Lentić-Kugli, *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, Zagreb 1977, 127; P. Čošković, *Dubica u bosansko-ugarskim odnosima sredinom XIV vijeka*, IB BL 2, 1981, 2, 43–53.

⁸⁶ I. Babić, *Prostor između Splita i Trogira*, Kulturnohistorijska studija, Trogir 1984, 257; V. Omašić, *Povijest Kaštela od početka do kraja XVIII stoljeća*, Split 1986, 416.

Istraživanje burgova kao izuzetno važnih centralnih mjesta nije dostiglo potrebnu metodološku razinu s obzirom na raznolikost tema koje se nude.⁸⁷

Ekonomskoj se povijesti zacijelo ne posvećuje dovoljno pažnje. Pogotovo to vrijedi za pojedine njezine grane. Tako se, s izuzetkom M. M. Freidenberga,^{87a} o obrtima gotovo uopće nije pisalo, a ekonomska se problematika proučavala isključivo za područje Dalmacije. T. Raukar ocijenio je ulogu Venecije u ekonomskom razvoju Dalmacije od vremena pada pod mletačku dominaciju.⁸⁸ Isti je autor ocijenio rezultate istraživanja trgovine dalmatinskih gradova, te upozorio na daljnje potrebe rada na toj temi.⁸⁹ F. Gestrin je, osim u radu o trgovačkom poslovanju na Rijeci u 15. st., donio podatke važne za hrvatsku trgovinu i u nekim tekstovima koji se bave južnoslavenskom prekomorskom trgovinom.⁹⁰ Osim njega, još je nekoliko autora obrađivalo elemente trgovačke povijesti dalmatinskih gradova, pa je tako trgovina najintenzivnije proučavani segment ekonomske povijesti.⁹¹ O drugim privrednim i proizvodnim granama objavljeni su tek manji prilozi.⁹² I. Kampuš pisao je o javnom poreznom sustavu u Hrvatskoj od 12. do 16. st.^{92a}

⁸⁷ F. Horvatić, Iz prošlosti koprivničke utvrde, *Podr. zb.* 1977, 229—232; K. Šalamon, Iz povijesti đurđevačkog starog grada, *Podr. zb.* 1980, 344—356; M. Winter, Ludbreški grad i njegovi gospodari, *Podr. zb.* 1980, 339—343; Z. Dem o, Castrum Keukaproncha/Kuwar — počeci istraživanja, *Podr. zb.* 1984, 320—360; G. Labinjanin, O prošlosti kaštela u Lupoglavu, *Istra* 1—2, 1982, 40—70; Z. Bojčić — M. Radić, Srednjovjekovni grad Ružica u svjetlu novijih istraživanja, *Zbornik radova četvrtog znanstvenog simpozija Slavonije i Baranje, Osijek 1984*, 149—177.

^{87a} M. M. Freidenberg, Dinamika gradske strukture u Dalmaciji XIV—XVI stoljeća, *Radovi FF Zadar* 24, 1977, 71—95.

⁸⁸ T. Raukar, Venecija i ekonomski razvoj Dalmacije u XV i XVI stoljeću, *Radovi IHP Zagreb* 10, 1977, 203—225.

⁸⁹ T. Raukar, Srednjovjekovna trgovina dalmatinskih gradova — istraživačka dostignuća i problemi, *HZ* 31—32, 1978—79, 349—357.

⁹⁰ F. Gestrin, Trgovina s kožama v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoljetja, *ZČ* 30, 1976, 1—2, 145—160; isti, Trgovanje mornarjev iz jugoslovanskih dežel v Angliji leta 1504, *ZČ* 31, 1977, 4, 477—490; isti, Prispevek k poznavanju trgovskega poslovanja na Reki v 15. stoletju, *Kronika* 29, 1, 1981, 8—12.

⁹¹ I. Voje, Ekonomske veze između Dubrovnika i Dalmacije u XV stoljeću, *Radovi IHP Zagreb* 10, 1977, 379—394; B. Krmpotić, Trgovački ugovor Dubrovnika sa Senjom godine 1248, *Senj. zb.* 8, 1980, 309—317; N. Budak, Trgovina radnom snagom na istočnom Jadranu — razvoj i značaj, *HZ* 37, 1984, 105—138; M. M. Freidenberg, Dalmatinci v balkanskoj trgovini XIV—XVI vv, *Balkanske isledovanija* 9, 1984, 38—49.

⁹² F. Glavina, Povijesni prikaz ribarstva poluotoka Pelješa, *Pelj. zb.* 1, 1976; M. Rismondo-Berket, Novi prilozi izučavanju splitskog srednjovjekovnog pomorstva, *PZ* 16, 1978, 295—302; S. Ljubijanović, Vinogradarstvo u Požeškoj županiji u XIII i XIV stoljeću, *Pož. zb.* 5, 1984, 53—67.

^{92a} I. Kampuš, Das öffentliche Finanzsystem in Kroatien vom 12. bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, *Burgenländische Heimblätter* 3/1983, 106—119, 4/1983 145—154.

Za razliku od ekonomske, pravna je povijest čest predmet istraživanja. U već spomenutoj knjizi I. Beuc je obradio razvoj upravnih tijela državne vlasti na području hrvatskih zemalja sve do 1918, pri čemu je iscrpno analizirao i njihovu srednjovjekovnu povijest.⁹³ Velik je broj priloga iz pravne povijesti dao L. Margetić, među ostalim i opsežnije djelo o hrvatskom srednjovjekovnom pravu.⁹⁴ S. Antoljak vraća se na problem Vranskog zakonika i običajnog prava što ga sadrži,⁹⁵ dok M. Apostolova Maršalevski tumači običajno pravo Građeca.⁹⁶ A. Cvitanić pak bavi se krivičnim pravom srednjovjekovnog Splita.⁹⁷ Čitav je niz priloga posvećen proučavanju pojedinih odredbi srednjovjekovnih zakonika, uglavnom dalmatinskih gradskih statuta.⁹⁸

Slično kao ekonomska, i agrarna je povijest dosta zanemarena. Nedostatak sustavnog pregleda agrarnih odnosa u hrvatskom srednjovjekovlju donekle zamjenjuje knjiga J. Adamčeka, obuhvaćajući razdoblje od sredine 15. st.⁹⁹ Djelo je zasnovano na dugotrajnim arhivskim istraživanjima i sadrži velik broj kvantitativnih pokazatelja agrarnih odnosa, pri čemu autor u svoja razmatranja uključuje i gradsko stanovništvo u mjeri u kojoj se ono bavilo agrarnom proizvodnjom. Isti je autor obradio pojedina vlastelinstva i odnose na njima.¹⁰⁰ Društvene kategorije na posjedima zagrebačkog kaptola oko

⁹³ Vidi bilj. 41.

⁹⁴ L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo — stvarna prava*, Zagreb-Rijeka-Čakovec 1983, 184; isti, *Dokazna sredstva u sudskom postupku na frankopanskim primorskim posjedima*, Krčki zb. 7, 1976, 205–222; isti, *Neki aspekti razvoja organa suđenja u hrvatskim primorskim krajevima u XII i XIII stoljeću*, HZ 29–30, 1976–77, 87–100; isti, *Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest*, ZPF Rijeka 1, 1981, 53–78; isti, *Bizantsko pravo prvokupa i njegov utjecaj na hrvatsko pravo*, Starine JAZU 59, 1984, 1–41.

⁹⁵ S. Antoljak, *Vransko običajno pravo*, Radovi FF Zadar 18, 1978–79, 167–220.

⁹⁶ M. Apostolova-Maršalevski, *O običajnom pravu zagrebačkog Građeca (1242–1526)*, ZPF Rijeka 3, 1982, 133–147.

⁹⁷ A. Cvitanić, *Krivično pravo srednjovjekovnog Splita*, Kult. baština 7–8, 1978, 33–41.

⁹⁸ D. Machiedo, *Kaznene odredbe srednjovjekovnog hvarskog statuta*, Hv. zb. 3, 1975, 173–183; A. Cvitanić, *Diskriminacija pučana u hvarskom statutu*, Radovi IHP Zagreb 10, 1977, 79–91; I. Kasandrić, *Stvarnopravne, bračne i obiteljske odredbe hvarskog statuta*, Hv. zb. 5, 1977, 149–155; M. Samšalović, *Statutarne odredbe za otok Pag 1372*, Zbornik HI JAZU 8, 1977, 411–429; I. Kasandrić, *Nasljednopravne odredbe hvarskog statuta*, Hv. zb. 6, 1978, 55–62; J. Basioli, *Ribarski propisi u statutima dalmatinskih gradova i komuna*, Adr. mar. 3, 1979, 5–61; Đ. Milović, *Opći krivičnopravni instituti u svjetlu propisa Vinodolskog zakona*, ZPF Rijeka 2, 1981, 30–50; isti, *Sjeverno-kvarnerski statuti i neka pitanja krivičnog prava*, ZPF Rijeka 3, 1982, 15–68; J. Jelaska, *Zaštita šuma u statutima i drugim aktima srednjovjekovnih dalmatinskih komuna*, AHOECI 10, 1983, 23–34.

⁹⁹ J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od srednje XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980, 853.

¹⁰⁰ J. Adamček, *Rovišćanski predijalci*, HZ 29–30, 1976–77, 151–159; *Povijest vlastelinstva Božjakovine i okolice, Po dragome kraju — dugoselsko područje*, Kaj 1981, 105–134; *Povijest trgovišta i vlastelinstva Krapine u doba feudalizma*, Kaj 1, 1982, 3–64; *Medvedgradsko vlastelinstvo*, Kaj 6, 1984, 29–54.

Zagreba, kao i strukturu tih posjeda, detaljno je obradio R. Gajer.¹⁰¹ Osim ovih, objavljeno je tek nekoliko manjih priloga koji se bave posjedima i odnosima na zemlji.¹⁰²

Na području crkvene povijesti dosta je pažnje posvećeno raznim samostanima i redovima, pri čemu su obljetnice samostana davale povod objavljivanju zbornika raznolikog sadržaja.¹⁰³ A. Badurina upozorio je na važnost franjevačkih samostana u izgradnji urbane mreže duž naše obale, kao i na njihovu ulogu unutar grada.¹⁰⁴ L. Dobronić nastavila je svoj rad na ubiciranju crkvenih posjeda u Hrvatskoj, napose u zagrebačkoj biskupiji, a objavila je i povijest viteških redova u hrvatskim zemljama, jedinu sustavnu povijest crkvenih redova u ovom razdoblju.¹⁰⁵ J. Buturac usporedio je popise župa zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501. te pritom identificirao njihov najveći dio, čemu je prilog dao i M. Hrg, dok je A. Bošnjaković ubicirao župe moravičkog arhidakonata.¹⁰⁶ V. Bayer na primjeru jednog procesa ilustrira djelovanje inkvizicije u kasnosrednjovjekovnoj Dalmaciji.¹⁰⁷

¹⁰¹ R. Gajer, Posjedi zagrebačkog kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. stoljeća, *Radovi IHP Zagreb* 11, 1978, 5—102.

¹⁰² I. Kasandrić, Agrarni odnosi u staroj hvarskoj komuni, *Hv. zb.* 4, 1976, 189—196; S. Antoljak, Nekoliko primjera o postojanju feuda u zadarskoj kopnenoj regiji iz 1409. godine, *Radovi FF Zadar* 7, 1977, 157—174; N. Klaić, Položaj vlahu u XIV i XV stoljeću u hrvatskim zemljama, *Radovi ANU BiH* 73, 1983, 107—111; J. Buturac, Plemićke obitelji i njihovi posjedi ili gospoštije u požeškom kraju od 13. do 16. stoljeća, *Pož. zb.* 5, 1984, 13—28. V. V. Zaharov, K voprosu o naemnom trude v seljskom hozjaistve v Dalmaciji XIII—XV vv, *Voprosi istorii Slavjan, Voronjež* 1985, 48—61.

¹⁰³ V. Novak, Manastir sv. Marije — riznica hrvatske devetovekovne prošlosti, *ZR* 16, 1976, 2—3, 85—110; Spomenica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu 1475—1975, *Zagreb* 1976, 411; Z. Horvat, Benediktinski samostan u Bijeloj, *Peristil* 22, 1979, 55—66; B. Krmpotić, Benediktinci u gradu Senju i okolici, *Senj. zb.* 8, 1980, 318—324; Samostan Snježne Gospe u Cavtatu 1484—1984, *Cavtat* 1984, 138; M. M. Freidenberg, Manastir i gradska komuna, *JIC* 19, 1980, 3—4, 193—218; isti Samostan sv. Krševana i Zadar u X—XIV stoljeću, *Radovi FF Zadar* 27—28, 1980—1981, 31—70.

¹⁰⁴ A. Badurina, Uloga samostana u urbanizaciji jadranske obale, *Zbornik radova I kongresa društava povjesničara umjetnosti, Ohrid* 1976, 131—134; Franjevački samostani i prostorna organizacija istočne jadranske obale, *Kačić* 9, 1977, 175—180; M. M. Freidenberg, Monastir v strukturi srednevekovnog goroda, u: *Obšestvo i gosudarstvo na Balkanah v srednie veka, Kalinin* 1980.

¹⁰⁵ L. Dobronić, Posjedi srednjovjekovnih viteških redova u okolici Zagreba, *Gunjačin zbornik, Zagreb* 1980, 189—208; Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, *Rad JAZU* 406, *Zagreb* 1984, 149; Viteški redovi, *Zagreb* 1984, 200.

¹⁰⁶ J. Buturac, Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine, *Starine JAZU* 59, 1984, 43—108; M. Hrg, Ubikacija nekih župa zagrebačke biskupije iz XIV stoljeća, *CCP* 1, 1977, 1, 47—61; A. Bošnjaković, Smještaj župa Moravičkog arhidakonata od 1332. do 1335. godine, *Kačić* 13, 1981, 227—246.

¹⁰⁷ V. Bayer, Jedan proces crkvene inkvizicije u Šibeniku 1443. godine, *ZPF Zagreb* 35, 1985, 1, 47—71.

I. Kampuš je dao nekoliko priloga iz crkvene povijesti Zagreba. Tako je obradio povijest najvažnije građečke župe, one Sv. Marka, kao i ulogu njezina župnika unutar gradske općine. U tekstu o crkvi Sv. Marije, koja je pripadala cistercitima, daje povijest crkve i samostana uz nju, a tumači i ulogu cistercita u povijesti Zagreba. Napokon, u okviru monografije o zagrebačkom groblju Mirogoj, dao je kratak pregled historijata zagrebačkih groblja, kao i kaptolskih posjeda, te crkava na njima (Nova Ves, Remete, Ksaver).^{107a}

Pažnju hrvatske historiografije, još od vremena Račkog, stalno privlači problem Crkve bosanske. J. Šidak sabrao je rezultate postignute do 1977. a F. Sanjek tumači veze Crkve bosanske s katarima.¹⁰⁸

Već je u prethodnom desetogodišnjem pregledu uočeno da se proučavanje veza između dvije jadranske obale odvojilo kao zasebno historiografsko područje. Time se i dalje u najvećoj mjeri bavi F. Gestrin, koji se ne zadržava samo na ustanovljavanju pravaca i intenziteta migracija iz naših zemalja u Italiju, već osvjetljava i život naših iseljenika u novoj domovini.¹⁰⁹

O migracijama u 15. st. piše i M. Šunjić.¹¹⁰ Pregled uglavnom političkih odnosa među obim obalama donosi I. Voje za razdoblje 13—16. st. a V. Foretić prikazuje veze Korčule s Italijom u kasnom srednjem vijeku.¹¹¹ Nekoliko je autora obrađivalo teme iz kulturne povijesti uzajamnih veza, čemu su bila posvećena i dva simpozija.¹¹²

^{107a} I. Kampuš, Prilog povijesti zagrebačkog Gradeca i župe sv. Marka, u: Crkva sv. Marka u Zagrebu i njezin okoliš, Zagreb 1981, 7—53; isti, Zagreb i sv. Marija tijekom povijesti, u: Sv. Marija na Dolcu, Zagreb 1975, 7—33; isti, Nova ves, Remete, Ksaver, Mirogoj. Povijesni pregled, u: Mirogoj, Zagreb 1987, 14—44.

¹⁰⁸ J. Šidak, Heretička »Crkva bosanska«, Slovo 27, 1977, 149—184; F. Sanjek, Katarsko-dualistička inicijacija u srednjem vijeku, HZ 29—30; 1976—77, 101—111. F. Sanjek je i autor knjige Bosansko-humski (hercegovački) krstijani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku, Zagreb 1975, 216.

¹⁰⁹ F. Gestrin, Migracije iz Dalmacije u Italiju u 15. i 16. stoljeću, ZČ 30, 1976, 3—4, 269—277; Migracije iz Dalmacije u Marke u XV i XVI stoljeću, Radovi IHP Zagreb 10, 1977, 395—404; Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja, ZČ 31, 1977, 3, 277—285; Migracije Slovanov u Italiju. Rezultati jugoslovanske historiografije, ZČ 32, 1978, 1—2, 7—21; Migracije Slovanov v Fanu v 15. stoletju, njihova poselitev v mestu in družbena struktura, ZČ 32, 1978, 3, 233—242; La migrazione degli Slavi in Italia nella storiografia jugoslava, Quaderni storici 40, 1979, 7—30.

¹¹⁰ M. Šunjić, O migraciji »de partibus Sclavoniae« u Markama do polovine XV stoljeća, Radovi FF Sarajevo 8, 1976, 487—500.

¹¹¹ I. Voje, Jugoslovanske dežele od prevlade Benečanov in Turkov do prevlade Habsburžanov, ZČ 36, 1982, 19—43; V. Foretić, Curzola e la penisola italiana tra medioevo e Rinascimento, Congressi sulle relazioni tra le due sponde adriatiche 2, I rapporti demografici e popolativi, Roma 1981, 93—108.

¹¹² I. Voje, Vplivi Italije na šolstvo in s tem povezan kulturni razvoj v Dalmaciji ter v Dubrovniku v srednjem veku, ZČ 37, 1983, 3, 203—212; Dante i slavenski svijet. Radovi međunarodnog simpozija, I—II, Zagreb 1984, 857; Petrarka i petrarkizam u slavenskim zemljama. Radovi međunarodnog simpozija, Zagreb 1978, 574.

Utjecaj trgovine na talijansko-hrvatske odnose proučavali su T. Raukar i V. Foretić.^{112a}

Biografije istaknutih pojedinaca pišu se najčešće o humanistima i znanstvenicima.¹¹³ Mnogo su rjeđi životopisi velikaša i ratnika,¹¹⁴ a sasvim je izuzetna biografija splitskog građanina i trgovca ser Baptista de Augubio, prilog T. Raukara.¹¹⁵ Od velikaških rodova samo su Celjski izazvali zanimanje hrvatskih historičara. I. Kampuš je obradio njihove odnose s Gradecom, dok je N. Klaić dala ocjenu uloge posljednjih Celjskih, s kojom se u svojoj reakciji na tu knjigu u mnogo čemu nije složio T. Raukar.¹¹⁶

U posljednje se vrijeme osjeća povećan interes za povijest znanosti. Ž. Dadić objavio je povijest egzaktnih znanosti u Hrvata s posebnim poglavljem o srednjem vijeku,¹¹⁷ a o prirodnim je znanostima kojima su se bavili hrvatski srednjovjekovni znanstvenici održan i jedan simpozij.¹¹⁸ Pored toga objavljeno je i nekoliko manjih priloga s raznih područja znanosti.¹¹⁹

^{112a} T. Raukar, *Il porto di Spalato e le relazioni commerciali nell'Adriatico del tardo Medio Evo*, u: *Congressi sulle relazioni tra le due sponde adriatiche* 3, Roma 1983, 117—128; isti, *Venezia, il sale e la struttura economica e sociale della Dalmazia nel XV e XVI secolo*, u: *Sale e saline nell'Adriatico (sec. XV—XX)*, Napoli 1981, 145—156; V. Foretić, *Le relazioni commerciali delle città dalmate sotto il dominio veneziano con le città dello Stato della Chiesa e del Regno di Napoli dal XV al XVIII secolo*, u: *Congressi sulle relazioni tra le due sponde adriatiche* 3, Roma 1983, 129—147.

¹¹³ Na ovom je području svakako najvažnija knjiga M. Birnbaum, *Janus Pannonius Poet and Politician*, Djela JAZU 56, 1981, 237. Osim nekoliko priloga objavljenih u časopisu *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, to su: S. Jurić, *Humanist Franjo Niger*, Senj. zb. 6, 1975, 285—296; M. Kurelac, *Kultura i znanstvena djelatnost Ivana Viteza od Sredne (1405—1472)*, Zbornik HI JAZU 12, 1982, 21—34; I. Pederin, *Coriolan Cippico, njegov odnos prema mletačkoj vlasti i njegove veze s ugarskim dvorom*, Zbornik HI JAZU 13, 1983, 191—196; Zbornik radova o Federiku Grisogonu, zadarskom učenjaku (1472—1538), Zadar 1974, 149. Dva članka u ovom zborniku daju elemente Grisogonove biografije. To su tekst S. Antoljaka, *»Artium et medicinae doctor«* Federik Grisogono, njegova obitelj i javno djelovanje u Zadru (27—54), te M. D. Grmek, *Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona* (55—70).

¹¹⁴ B. Krmpotić, *Maroje Žunjević, veliki kapitan Senja (1476—1483)*, Senj. zb. 6, 1975, 305—313; A. Gulin, *Ivan Karlović Krbavski (hrvatski ban)*, Istra 4, 1979, 47—61.

¹¹⁵ T. Raukar, *Ser Baptista de Augubio, civis Spaleti*, Mog. 26, 1979, 1, 108—118.

¹¹⁶ I. Kampuš, *Odnos grofova Celjskih i zagrebačkog Gradeca*, HZ 29—30, 1976—77, 161—180; N. Klaić, *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone*, Celjski zbornik, Posebna izdanja, Celje 1982, 131; T. Raukar, *Grofovi Celjski i hrvatsko kasno srednjovjekovlje*, HZ 36, 1983, 113—140.

¹¹⁷ Ž. Dadić, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata I*, Zagreb 1982.

¹¹⁸ *Prirodne znanosti i njihova primjena kod Hrvata u srednjem vijeku*, Zbornik radova četvrtog simpozija iz povijesti znanosti, Zagreb 1983, 202.

¹¹⁹ K. Krstić, *Počeci filozofije u Hrvatskoj*, PIHFB 1—2, 1975, 11—20; A. Dea-nović, *Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj*, Rad JAZU 381, 1978, 35—48.

Dva ponovno objelodanjena pregleda hrvatske kulture najznačajniji su doprinos kulturnoj historiji.¹²⁰ Od ostalih valja spomenuti knjigu M. Bolonića o krčkom glagoljstvu i članak I. Babića o renesansi u Trogiru.¹²¹

U nedostatku istraživanja o svakodnevnom životu u gradu i na selu, prilozi iz povijesti zdravstva pružaju nam podatke o bar jednom aspektu života.¹²²

I na kraju, jedno donekle izdvojeno područje hrvatske historiografije: Istra. Iako nedovoljno zastupljena u sveukupnoj povijesnoj znanosti, istraživanja su istarske prošlosti zasnovana dobrim dijelom na najsuvremenijim metodološkim osnovama. U svojoj knjizi o povijesti Istre, M. Bertoša obrađuje etničke, demografske i političke prilike u srednjovjekovnoj Istri, pišući i o Istarskom razvodu, koji je i inače bio tema nekoliko priloga raznih autora.¹²³ Razred za likovne umjetnosti JAZU posvetio je jedan broj svog Bulletina Istri u doba majstora Vincenca iz Kastva. Tom je prilikom M. Bertoša prikazao etničke prilike u Istri u kasnom srednjem vijeku.¹²⁴

Neven Budak

¹²⁰ Vidi bilj. 34b.

¹²¹ M. Bolonić, Otok Krk, kolijevka glagoljice, Zagreb 1980, 358; I. Babić, Renesansa u Trogiru, Dom. 15, 1982, 11, 53—61.

¹²² M. Weiss, Zdravstvene prilike na Rabu od XIV do XVIII stoljeća, Zbornik radova o Marku Antunu Dominisu i znanstvenoj prošlosti otoka Raba, Rab-Zagreb 1976, 93—97; B. Belicza, Nadzor nad hranom i vodom u srednjovjekovnim gradovima Hrvatske, PTR 4, 1977, 4, 127—132; E. Strahonja, Nadzor nad klanjem stoke i tržni nadzor mesa u Varaždinu u XV stoljeću, Varaždinski zbornik, Varaždin 1983, 245—249.

¹²³ M. Bertoša, Istarsko vrijeme prošlo, Pula 1978, 336; J. Bratulić, Istarski razvod — povijesni, društvenopovijesni i književni spomenik Hrvata u Istri, Istra 14, 1, 1976, 1—6; D. Klen, Ekonomsko značenje razvođenja u Istri i Istarskog razvoda napose, Istra 14, 1976, 3, 41—47; M. Bertoša, Političke prilike i granični sukobi u Istri u doba nastanka Istarskog razvoda, Istra 14, 1976, 5, 10—15.

¹²⁴ M. Bertoša, Osvrt na etničke prilike u Istri u XV. i XVI. stoljeću, Bulletin razreda za likovne umjetnosti JAZU 1977, 1, 89—99.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.